

37. Mackie J.D The earlier Tudor, 1485-1558. – Oxford, 1966.
38. Семенов В.Ф. Огораживание и крестьянские движения в Англии XVI века.(Из истории обезземеливания крестьян в Англии). – М.-Л., 1949.
39. Тревельян Д.М. Социальная история Англии: обзор шести столетий. / Под ред. В.Ф.Семенова. – М.,1959.
40. Bindoff S.T. Tudor England. – L., 1977.
41. Dickens A.G. Thomas Gromwell and the English Reformation. – L., 1959.
42. Бартон Э. Повседневная жизнь англичан в эпоху Шекспира. – М., 2005.

Маклюк О. Н. Королевский двор в раннетюдоровской Англии как способ репрезентации власти
Статья посвящена анализу истории Королевского двора в Англии раннего нового времени. Автор представил изменения роли королевской власти, ее персонификацию в эпоху ранних Тюдоров. Королевский двор эпохи Генриха VII и Генриха VIII характеризуется, как особый институт власти. Королевский двор становится центром политической и культурной жизни в Англии первой половины XVI века. Автор пришел к выводу, что Королевский двор в Тюдоровской Англии становится институтом, который формирует определенный имидж королевской власти в Европе.

Ключевые слова: Королевский двор, “королевский двор” (хозяйство), король, фавориты, придворные партии, ранний абсолютизм, парламент, Тайный совет, Реформация, публичная власть, раннетюдоровский период.

Maklyuk O. M. A Royal Court in the early Tudor's England as a method of the representation power

The article is devoted to the analysis of history of Royal Court in England of early new time. The author presented changes of the place and role of the royal power, its personification during the early Tudor's period. The Royal Court of the epoch of Henry VII and Henry VIII is characterized, as a special institution of power. A Royal Court becomes the center of political and cultural life in England of the XVI century. An author came to the conclusion, that a Royal Court in early Tudor's period in England becomes an institute which forms the image of royal power in Europe.

Keywords: Royal Court, “household”, king, favorites, court parties, early absolutism, Parliament, Privy Council, Reformation, administrative system, public power, early Tudor's period.

УДК 94(430):“13/14”

Н. В. Год

ЕРАЗМ РОТТЕРДАМСЬКИЙ, МАРТИН ЛЮТЕР ТА ЇХ ПОЛЕМІКА З ПИТАННЯ ПРО СВОБОДУ ВОЛІ

Статтю присвячено полеміці гуманіста Еразма Роттердамського і теолога Мартіна Лютера у 1524-1526 рр. Розглядаються позиції обох опонентів стосовно питання свободи волі. Доведено, що в цьому питанні була принципова різниця між гуманізмом та Реформацією.

Ключові слова: Еразм Роттердамський, Мартін Лютер, теологія, свобода, гуманізм, Реформація

Епоха Відродження здавна була об'єктом пильної уваги істориків, філософів, культурологів і фахівців інших галузей гуманітарних знань. Вона і сьогодні викликає жвавий інтерес, бо співзвучна сучасним тенденціям суспільного життя – гуманізації, демократизації, створення умов для всебічного розвитку особистості.

Творчість Еразма Роттердамського віддзеркалила багато граней історії XVI століття, еволюцію гуманістичної думки, її регіональні особливості, підтвердила роль людини в підготовці реформ освіти та культури. Одним із аспектів просвітницької діяльності Роттердама була його полеміка з лідером реформаційного руху Мартіном Лютером і загалом позиція щодо Реформації. Дослідження даного питання дозволяє краще зрозуміти історичну роль ренесансного гуманізму, специфіку його “північного” варіанту, драматичний шлях ідей видатного мислителя епохи європейського Відродження.

В історіографії досліджувана проблема вивчалася Е.В. Кольсом, Й. Хейзінгою, Ж.-К. Марголеном, В. Соколовим, М. Батайоном, М. Сміріним, А. Неміловим. Певною мірою її торкнулися Б. Володарський і Н. Ревуненкова (статті про взаємовідносини Еразма з У. фон Гуттенем і Ж. Кальвіном). Цінні відомості представлені в коментарях Ю. Когана до творів Еразма “Зброя християнського воїна”, “Діатриба, або Роздуми про свободу волі” та інших. Мета даної статті – глибоко проаналізувати зміст полеміки Еразма Роттердамського та Мартіна Лютера з приводу свободи волі – одного з найактуальніших питань тогочасної ідейно-релігійної боротьби.

Для її розуміння необхідно розглянути ідейні позиції мислителів, виокремити їх особистісні риси, проаналізувати взаємовідносини до оприлюднення твору, який започаткував напружену боротьбу з питань свободи волі – “Діатриба, або Роздуми про свободу волі” (1524). Із самого початку зазначимо, що їх біографії були різними: Еразм, формально залишаючись монахом, насправді жив світським життям, занурившись у наукові заняття. Лютер, син гірничника, здобув університетську освіту (магістр філософії), постригся в монахи, згодом здобув ступінь доктора богослов'я. Утім, монастирське життя також не задовольняло мислителя. Це відбилося на його реформаторських проектах, за якими інститут чернецтва скасовувався. Еразм і Лютер відрізнялися один від одного і зовнішньо, і внутрішньо: перший – маленький на зріст, худо-

рлявий, аскетичного вигляду; другий – із простуватим обличчям (виходець із народу), грубуватою мовою, енергійний. Еразм – справжній вчений, теолог, філософ, знавець багатьох гуманітарних наук. Лютер – лідер із виразною харизмою, ідеолог, очільник реформаційного руху, засновник протестантської церкви. Тогочасні художники – К. Массейс, А. Дюрер, Г. Гольбейн-молодший залишили чимало чудових портретів Роттердамця. На медалі з портретом Еразма, створений К. Массейсом, розміщено такі слова римського бога Терміна: “Cedo nulli” (“Нікому не поступаюся”). Їх можна вважати індивідуальним девізом (motto) гуманіста. Відразу ж пригадується лютерівське “На тому стою і не можу інакше”. Обидві видатні постаті епохи мали й дещо спільне – були непомітними, упертими, незалежними особистостями, вірними своїм поглядам.

Розгляд ідейних позицій Еразма Роттердамського варто розпочати з побіжного аналізу трактату “Зброя християнського воїна” – етапного твору, в якому він уперше в цілісному вигляді виклав “філософію Христа”. “Зброя...” була написана в 1501 році, після завершення перебування гуманіста в Англії, де він зустрів однодумців із оксфордського гуртка інтелектуалів – Д. Колета, Т. Мора та інших. Саме тоді народжувався “християнський гуманізм”, доктрина Північного Відродження, в якій досяг повноти синтез античної культурної традиції з християнством. Понад 10 років ця праця залишалася непомітною. Становище не змінилося й після другого видання (1515), і лише в 1518 році, коли твір було опубліковано Фробеном із передмовою у вигляді листа Еразма до Пауля Вольца – абата Бенедиктинського монастиря, про нього заговорили всі. За життя автора, до 1536 року, книга витримала понад 50 видань, була перекладена англійською, французькою, іспанською та іншими мовами (твір Еразма написаний чистою латиною). Цікавим є походження другої назви роботи – “Енхирідіон”, тобто кинджал, зброя, алегоричний образ невинної боротьби християнина з гріхами різного роду, що спокушають людину.

У “Посланні до Пауля Вольца” (а воно було написано в критичний момент католицтва, коли Лютер оприлюднив власні 95 тез) Еразм поставив за мету максимально просто й доступно сформулювати власне ставлення до християнства, католицької церкви та визначити напрями її реформування (хоча останній аспект не мав такого звучання, як у виступі Лютера. Швидше це була критика тогочасних церковних вад). Його хвилювало, що християнське віровчення завдяки схоластам і догматикам, надмірній обрядовості, зіпсованості духовенства не здатне виконувати морально-виховну функцію, не може стати школою благочестя. “У такому тумані справ, при такому сум’ятті світу, розмаїтті людських думок, куди ще слід бігти, як не до євангельського вчення?...” [11, с.74].

Христове вчення, зібране в євангеліях, на думку мислителя, необхідно викласти якомога простіше, доступніше, аби кожний віруючий міг використати його як зброю морального вдосконалення. Таке трансформоване християнство, очищене від схоластичних нашарувань, Еразм назвав небесною філософією (philosophia coelestis), тим самими підкресливши її відмінність від традиційної теології. Лютер сприйняв цей трактат своєрідно, відразу ж зрозумівши сутність “християнського гуманізму” (або “гуманізованого християнства”): “...у книжечці помітно більше святості, ніж в авторі книжечки”. Еразм не оминув зауваження Лютера. Його реакція відчувається вже на першій сторінці “Послання”.

В “Енхирідіоні” гуманіст розкрив власне уявлення про християнство як, передусім, школу моральності, “життя всезагального, яке я називаю етичним” [10, с.105]. Посилаючись на Біблію (Йов., 7; 1), він зазначав, що життя – це невинна боротьба, у якій християнину загрожують тисячі спокус і хитрощів демонів. Тому в “...житті необхідно бути уважним”. Для відсічі ворога Еразм рекомендував два види зброї – “молитву і знання (scientia)”. Перша сама вимолює, друга – повідомляє, “про що належить молитися” [10, с.98]. Уже в цьому твердженні можна побачити різницю між Еразмом і Лютером: перший відкидав будь-яке раціональне обґрунтування релігії, наполягав на її містифікуючій складовій, другий – на інтелектуалізуючій. Богопізнання не виключало раціонального знання.

Тому гуманіст радив “християнському воїну” уважно читати Писання, а також вивчати твори язичницьких авторів, поетів і філософів. Ще раніше, в “Антиварварах”, він висловив свою прихильність до античної культури, вважаючи, що християнство стало нащадком її кращих рис. “Ти знайдеш там дуже багато корисного для правильного життя, тому не слід відкидати те, у чому добре наставляє язичницький автор... Ці автори... оживляють дитячий розум і дивовижним чином готують до пізнання божественних писань...” [10, с.101]. Із філософів найближче до євангельського стилю стояв Платон, зазначав Еразм, а окрім античності він рекомендував звернутися до ранньохристиянських письменників – Августина, Оригена, Єроніма та інших [10].

Гуманіст пропонував розпочати з “пізнання самого себе” – свого тіла, душі, пристрастей, розуму, а, усвідомивши їх роль і взаємозалежність, засвоїти “деякі загальні правила християнства”. Основних їх три, але згодом будуть названі ще 19 і додадуться особливі засоби боротьби з деякими вадами (зажерливістю, хтивістю, гординою тощо). Особливо Еразма хвилювали три вади, що залишилися в людині після гріхопадіння Адама і Єви: відсутність знань, тяжіння до плотського і немічності, що розбиває стійкість. “Незнання слід лікувати, щоб ти знав, куди йти. Плоть приборкувати, щоб вона не збила з потрібного шляху, не завела на околиці. Немічність належить підтримувати, щоб ти, ступивши на вузький шлях, не хитався...” [10, с.128].

Дуже важливим є четверте правило гуманіста, бо в ньому розкривається ідея “наслідування Христа”. Її коріння сягає у практику “братів спільного життя”, із якою Еразм познайомився у Девентерській школі. Візцем добродісного життя, на його думку, повинен стати Христос з його любов’ю до людей, прямою, терплячістю, чистотою. Кожен крок земного життя сина божого наповнений глибоким моральним змістом.

Тому "...не люби нічого, не бажай знати нічого, не чекай нічого, окрім Христа та заради Христа. Все, що робить віруючий у повсякденному житті, необхідно звіряти з заповідями Христа" [10, с.135]. Це й буде справжнім благочестям – не на словах, а на ділі, "практичним благочестям", певною мірою секуляризоване.

Воно виявляється не в поклонах, обрядах, відвідуванні церкви – усе це "речі видимі", уважати їх вершиною благочестя не слід. Благочестя істинного християнина має духовний характер, воно простежується в поведінці, ставленні до тих чи тих явищ світського життя. "Хіба ми не бачимо, що навіть найсуворіший чернецький орден бачить мету благочестивості в обрядах... якщо хто-небудь перевірять їх і розпитає про духовне, то знайде хіба що декількох, які живуть не за плоттю..." [10, с.155]. Еразм писав свій твір у той час, коли католицька церква підтримувала велику кількість обрядів, вела жорстке й формалізоване богослужіння. Це добре розуміли мислителі. У той же час зазначимо, що протестанти дещо наблизили релігійний культ до людей, домагаючись безпосереднього спілкування віруючого з Богом.

Отже, християнство в "Енхирідіоні" – це гуманізоване християнство, орієнтоване на те, щоб дати людині орієнтири повсякденної поведінки. На думку Еразма, є багато "серединних" речей – здоров'я, сила, краса, освіченість, добробут і слава. До них необхідно ставитися залежно від того, наскільки вони ведуть до вищої мети, сприяють або заважають на шляху до Христа. Еразм виявляв гнучкість мислення, коли говорив про "політичну" доброчесність як проміжну на шляху до повноти християнської благочестивості.

Яскрава характеристика останнього дається в таких словах гуманіста: "Не кажи мені, що любов у тому, щоб часто ходити до церкви, припадати до статуї святих, запалювати свічки, повторювати спеціальні молитви. Нічого цього Богові не потрібно. Любов'ю Павло називав необхідність створити ближнього, вважати всіх членами одного й того ж самого тіла, думати, що всі єдині у Христі... Це – звичка давати напрям тим, хто помиляється, піднімати того, хто впав, допомагати стражденим" [10, с.157]. "Християнський гуманізм", "філософія Христа" були передусім моральним вченням, і ця риса чітко простежується в "Енхирідіоні".

Лютер відразу ж збагнув, що при певній схожості його позиція суттєво відрізняється від Еразмової. В одному з листів 1517 року він писав, що Еразма більше цікавить людське, ніж божественне. Ним на перший план винесено земні справи, милосердя як основу людських стосунків, а не віру в Бога [6, с.189]. Теологема Лютера була зовсім іншою. За багато років до початку полеміки Лютер через гуманіста Г. Спалатина повідомив Еразму, що той недостатньо чітко визначає слово "праведність" і недооцінює первородний гріх. Коли розпочалася Реформація, Еразм зайняв сторонню позицію і не схвалив радикального виступу Лютера, заявивши, що поміркованістю можна досягти більшого. Лютер сподівався залучити авторитетного гуманіста на свій бік, але безуспішно. Зрештою Еразм опинився між двох вогнів – лютеранами та папським Римом. Ситуація досягла особливої напруги в 1524 році, коли Рим почав тиснути на Еразма, спонукаючи його виступити проти Лютера. І Еразм наважився на цей крок, розпочавши полеміку, темою якої і стала свобода волі.

Проблема свободи волі – одна з центральних у морально-соціальній філософії. "Отці церкви" продемонстрували до неї неабиякий інтерес, оскільки вона пов'язувалася з особистістю, її новим розумінням порівняно з античністю. Так, античний мислитель Аврелій Августин переніс центр ваги з ролі розуму в людській діяльності на волю людини й трактував її таким чином: без свободи волі людина не виділилася б із тваринного світу, не прогресувала б як моральна істота. Первородний гріх спотворив волю, і відтоді людина могла сподіватися лише на божу допомогу, благодать [5, с.50-51].

За доби Середньовіччя переважало фаталістичне трактування проблеми, однак у деяких філософів вона викликала певні сумніви. Ренесансний гуманізм перевів її в іншу площину – року та фортуни (Фортуна – богиня долі в римській міфології). Так, Ф. Петрарка робив наголос на зусиллях самої людини у протистоянні з фортуною, Піко делла Мірандола стверджував право людини на вибір життєвого шляху, а Л.Б. Альберті підкреслював самостійність, активність людини в подоланні життєвих труднощів. Еразм мав розглянути питання в богословському контексті, на основі священних текстів.

"Діатриба, або Роздуми про свободу волі" розпочинається заявою автора про те, що "...цей предмет уже давно дивовижним чином хвилював філософів, а потім теологів..., однак, я гадаю, роботи було більше, ніж результатів" [9, с.218]. І взагалі навряд чи потрібно виносити його на широке обговорення перед "профанами". До того ж Еразм зізнавався, що він відчуває відразу до битв і "...завжди вважав за краще виступити на більш вільних полях муз" [9, с.219].

Проте "Діатриба" побудована здебільшого на аналізі Святого Писання, яке Еразм знав дуже добре (йому належить новий латинський переклад і перше його видання грецькою мовою). На переконання мислителя, "...у священних книгах існує дуже багато місць, які, здається, прямо твердять про наявність у людини свободи волі, але деякі місця її, схоже, заперечують" [9, с.229-230]. Відтак Еразм вдається до уважного аналізу та порівняння цих місць, йдучи від "Книги Проповідника" до Нового Заповіту й апостольських послань. Найбільш суворим йому видавалося судження тих, хто вважав свободу волі пустим словом і не надавав їй жодного значення. Його метод – прояснення "темних" місць, пошуки їх глибинного змісту. Еразм звертав увагу, наприклад, що чимало настанов у священних текстах сформульовані в формі спонукань або починаються зі слова "якщо": "якщо підкоритеся моїй заповіді – будете жити"; "якщо він буде творити зло"; "якщо відвернеться праведник" тощо. Йому видавалося важливим, що божественні істини нерідко висловлюються в формі алегорій, а це дає підставу для їх різного тлумачення. Але не тільки філологі-

чна освіченість, а й майстерне володіння діалектикою, філософський скептицизм допомагали автору “Діатриби” в його полеміці.

Незважаючи на те, що Еразм намагався представити себе безпристрасним дослідником, симпатії його були не на боці тих, хто заперечував свободу волі. “Тим, хто вважає, що людина ні на що не здатна без допомоги Божої благодаті, ми протиставляємо, гадаю, більш прийнятний висновок: немає нічого, на що не була б здатна людина з допомогою благодаті... Скільки є в священних писаннях місць, у яких згадується про допомогу, стільки раз утверджується свобода волі” [9, с.274].

Звертаючись до думки Августина, його полеміки з Пелагієм, Еразм пом’якшував тезу про первородний гріх: “Значення первородного гріха надто перебільшують і, таким чином, хочуть показати, що навіть чудові сили людської природи так зіпсовані, що людина сама по собі не здатна ні до чого...” [9, с.284]. Роттердамцю ближче єретик Пелагій (V ст. н.е.), опонент Августина, який писав, що кожна людина має вільний вибір свого шляху і що це її перевага як розумного створіння: “У цьому й полягає вся честь природи нашої, у цьому її достойність, через це, нарешті, усі великі люди заслуговують на винагороду”. Еразм, насправді, повторив у “Діатрибі” думку Пелагія про те, що взагалі не було б ніякої доброчесності, якби не було гріха. “Бо волею своєю Бог дарував своєму розумному створінню добровільний вибір і свободу волі” [4, с.597].

Достатньо чітко власні міркування з приводу розглядуваного питання гуманіст висловив у “Гіпераспистесі – I” (“Надзахисті”), оприлюдненому в 1526 році: людина була створена Богом вільною; гріхопадіння Адама та Єви не призвело до повної втрати свободи волі; залишилася частина природної схильності до доброчесності; проте “...це зусилля і розум (nisus et ratio) в деяких особах бездіяльні, якщо не дається благодаті; певна схильність до гріха не позбавляє свободи волі, а лише “вправляє благочестя”; воля схильється до доброчесності, “...коли йде назустріч благодаті та водночас напружує природні сили”. Відвертається – “нехтуючи застереженнями Духа та звертаючись до бажань плоті” [4, с.573-574]. Для розв’язання проблеми свободи волі Еразм спирався як на християнську традицію, так і на язичницьку літературу, залишаючись на морально-філософських позиціях “християнського гуманізму”.

У відповідь на “Діатрибу” Лютер видав трактат “Про рабство волі” (1525). “До цього часу, – писав він у листі до Еразма, – я стримував своє перо та й збираюся його стримувати, незважаючи на всі твої напади...” [3, с.588]. Проте “Рабство волі” – бурхливий прояв бунтарської натури Лютера. Твір не дає підстав говорити про особливу стриманість автора. У той же час Лютерові не можна відмовити в умінні вести полеміку, у наступальності, доборі аргументів. Трактат “Про рабство волі” належить до числа найсильніших полемічних творів цієї войовничої людини, – зазначав С. Цвейг, а спір із Еразмом – до найзначущих дискусій в історії німецької суспільно-політичної думки” [6, с.227].

Щодо свободи волі, думка Лютера проста й категорична. Він закликає не тлумачити Писання так як заманеться, намагаючись зрозуміти його “темні місця”. “Безглуздо, більше того, нечесно, знаючи, що в Писанні все представлено в найяскравішому світлі, говорити про темноту його змісту через неясність деяких слів”. Те, що є незрозумілим в одному місці, роз’яснюється в іншому. Слово Боже необхідно сприймати серцем (не розумом), відчувати його Дух, усвідомлювати, що “Бог нічого не передбачає за необхідністю, а знає все та звершує за незмінною, вічною, непогрішимою Своєю волею” [2, с.299,301,308]. Божественну волю – абсолют Лютер порівнював із блискавкою, що спалює всі індивідуальні волі християн. Тому “свобода волі – це найменування Бога”. Гуманіст Еразм наполягав, що християнська любов повинна сприяти виправленню людини, її моральному вдосконаленню. Лютер уважав, що всього цього не потрібно. “Хто буде прагнути виправити своє життя? Я відповідаю: жодна людина. Бо ніхто й не зможе. Тому що Богові немає діла до тих самих “виправителів”, позбавлених духу... Обранці ж і благочестиві виправляються через Дух Святий, решта — загинуть не виправленими” [2, с.327-328]. Отже, людині не варто з’ясовувати сенс божественної волі. Їй залишається тільки молитися, славити Бога, бо він один праведний і мудрий, справедливий до кожного.

Еразм переконаний, що смирення перед Богом повинно бути повним. “Оскільки людина переконана, що може дещо зробити задля свого спасіння, вона перебуває у самовпевненості... Той же, хто дійсно не сумнівається у своїй повній залежності від волі Бога, той нічого не обирає, а чекає, як вчинить Господь”. Така особа ближче до благодаті, до спасіння. Хто думає та діє інакше, є “...ворогами благодаті Божої” [2, с.329].

Таким чином, поняття “воля” Лютер трактував із ірраціоналістичних позицій, приписуючи йому “в усій повноті необмежену свободу божественного абсолюту” [5, с.59]. До античного досвіду він ставився набагато стриманіше, ніж Еразм, хоча віддавав належне деяким авторам та ідеям. У “Рабстві волі” є посилання на Горация, Овідія, Марона, Цицерона, Гомера, що свідчить про достатньо високу освіченість Лютера. Разом із тим автор трактату не приховував негативного ставлення до Лукіана, якого Еразм дуже поважав і від якого перейняв критичність мислення, сатиричний стиль зображення дійсності. Еразма він звинувачував у тому, що той “...вигодував у своєму серці Лукіана, або ще якусь свиню з Епікурова стада” [2, с.298]. Уже ці вислови дають уявлення про стиль красномовства Лютера-полеміста.

Нас не може не зацікавити й така проблема, як поєднуються ідеї автора “Рабства волі” з його власною активною позицією та вольовою діяльністю в лавах реформаційного руху. Звичайно, Лютер уважав, що ним рухає Дух Божий і він є виконавцем волі-абсолюту. Про необхідність радикальних дій, на його думку, свідчили деякі роздуми персонажів Святого Писання: “Не мир прийшов я принести, а меч” (Христос),

“Вогонь прийшов я спустити на землю” (він же в Євангелії від Луки), “Коли мова йде про війни та про заклики до війни, не бійтеся, бо належить цьому бути спочатку...” (Євангеліє від Матвія). Думку про те, що в цій боротьбі необхідно зайняти чітку позицію, він підтверджував посиланнями на максимум Христа: “Хто не зі мною, той проти мене”. Еразм дивився на проблеми інакше: миротворець і пацифіст, він був принципово проти розколу християнської церкви, усіляких заворушень, війн і кровопролиття. Зміни в церкві пропонував робити винятково мирним шляхом, не розпалювати вогонь ненависті та фанатизму. Християнство за самою сутністю вороже війні та розбрату, – стверджував гуманіст.

Задум Лютера видавався йому вкрай небезпечним. “Одне мучить мене, – писав Еразм Лютеру в квітні 1526 року, – як кожному добropорядну людину: те, що ти зухвалим, неприборканим характером приголомшуєш світ згубними чварами... Мене бентежить загальне бідування, невиліковне повальне сум’яття, яким ми не завдячуємо нічим, окрім твоєї вдачі...” [7, с.593]. Легше стерпіти зло, до якого зник, ніж шукати нове [8, с.562]. А наближення нового Еразм дуже добре відчував і передбачав. “Народ піднявся на єпископів і князів; влада ледве стримує чернь, жадібну до заколотів; жорстока ненависть роз’єднує держави, раніше пов’язані між собою... Рабство, яке ти збирався викоринити, подвоїлося... Вільні мистецтва всюди завмерли, як і благородні науки, до яких ти ставився з непереборною заздрістю... твою церкву потрясають великі чвари та приводять у сум’яття міжусобиці...”, – так відреагував Еразм на події Реформації [8, с.580-581].

Спір із приводу свободи волі врешті-решт закінчився, так би мовити, внічию. Але чим закінчився поєдинок між гуманізмом і Реформацією? Тут наслідки виявилися більш серйозними. Для Еразма це була трагедія, крах усіх сподівань про те, що мирним просвітництвом, вихованням моральності, проповіддю євангельської любові та братерства християн можна досягти прогресу суспільства та церкви. Останні роки він провів у наукових заняттях в оточенні близьких друзів і прихильників. А історія рухалася своїм шляхом, непередбаченим ні Еразмом, ні Лютером і по-своєму розв’язала проблеми свободи волі.

Розгляд питання про полеміку Еразма та Лютера дозволяє зробити висновок про протилежність гуманістичного світогляду й релігійності реформаторства Лютера. “Еразм зніс яйце, а Лютер його висидів” – так образно представлено історичний зв’язок ренесансного гуманізму та Реформації, думки “християнського гуманіста” Еразма та лідера реформаторського руху Лютера. Попри наявність багатьох точок дотику між ними, набагато більше було розходжень. Історія ж показала, що протестантизм із його суворими догматами щодо людини та її волі більше відповідав часові, коли Європа стояла на межі нової цивілізації, перехід до якої здійснювався не мирним просвітництвом, а потужним втручанням мас під релігійними гаслами.

Джерела та література

1. Альберти Л.Б. Рок и фортуна / Леон Баттиста Альберти // Сочинения итальянских гуманистов эпохи Возрождения (XV век). – М., 1985.
2. Лютер М. О рабстве воли / Мартин Лютер // Эразм Роттердамский. Философские произведения: [приложения]. – М., 1986.
3. Лютер – Эразму. Письмо от 18 (15?) апреля 1524 года / Мартин Лютер // Эразм Роттердамский. Философские произведения: [приложения]. – М., 1986.
4. Пелагий. Послание к Деметриде / Пелагий // Эразм Роттердамский. Философские произведения: [приложения]. – М., 1986.
5. Соколов В.В. Философское дело Эразма из Роттердама / В.В. Соколов // Эразм Роттердамский. Философские произведения. – М., 1986.
6. Цвейг С. Три мастера: Бальзак, Диккенс, Достоевский; Триумф и трагедия Эразма Роттердамского / Стефан Цвейг. – М., 1977.
7. Эразм – Лютеру. Письмо от 11 апреля 1526 года / Эразм Роттердамский // Эразм Роттердамский. Философские произведения: [приложения]. – М., 1986.
8. Эразм Роттердамский. Гипераспистес I / Эразм Роттердамский // Эразм Роттердамский. Философские произведения. – М., 1986.
9. Эразм Роттердамский. Диатриба, или Рассуждение о свободе воли / Эразм Роттердамский // Эразм Роттердамский. Философские произведения. – М., 1986.
10. Эразм Роттердамский. Оружие христианского воина / Эразм Роттердамский // Эразм Роттердамский. Философские произведения. – М., 1986.
11. Эразм Роттердамский. Послание к Паулю Вольцу / Эразм Роттердамский // Эразм Роттердамский. Философские произведения. – М., 1986.

Год Н. В. Эразм Роттердамский, Мартин Лютер и их полемика по вопросу о свободе воли

Статья посвящена полемике гуманиста Эразма Роттердамского и теолога Мартина Лютера в 1524-1526 гг. Рассматриваются позиции обоих оппонентов относительно вопроса свободы воли. Доказано, что в этом вопросе заключалось принципиальное различие между гуманизмом и Реформацией.

Ключевые слова: Эразм Роттердамский, Мартин Лютер, теология, свобода, гуманизм, Реформация

God N. V. The Polemics of Erasmus from Rotterdam and Martin Luther on Free Will

The article deals with the polemics of humanist Erasmus from Rotterdam and theologian Martin Luther in 1524-1526. The positions of both opponents on the question of free will are revealed. It is proved that there was the principal difference between humanism and Reformation.

Keywords: Erasmus from Rotterdam, Martin Luther, theology, freedom, humanism, Reformation